

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/104872>

Please be advised that this information was generated on 2019-11-13 and may be subject to change.

357 Hek voor het Grafmonument voor Jan III van Polanen (foto RDMZ, 2002).

358 Detail van het hek (foto RDMZ, 2002).

66

Hek voor het grafmonument van Jan III van Polanen

Gesmeed ijzer, hoog 160 x breed 160 x 45 cm
Breda, laat-15de of eerste decennia 16de eeuw

Oudste afbeeldingen

1880-1889 (J.J. van Ysendyck, foto)

Literatuur

Ysendyck & Weissman (1880-1889), G-5; Voorloopige lijst (1931), 66; Holleman (1953), 163; IJsseling (1984), 45

Het laatgotische hekwerk voor het monument van Jan III van Polanen (afb. 357-358) is aanzienlijk eenvoudiger dan het gecompliceerde smeedijzeren vlechtwerkhek dat het graf van Engelbecht I beschermt (cat. 28): een reeks van rechte staanders, aan de bovenzijde vastgeklonken in een soortgelijke bovenrand. Juist onder deze rand zijn tussen de staanders driepasbogen aangebracht die, in de boogspits aaneen geweld, uitlopen in een scherpe punt die telkens door de bovenrand is gestoken. In de kerk van Arundel (Sussex) is een vroegvijftiende-eeuws hek bewaard waar precies ditzelfde principe is toegepast in vijf lagen boven elkaar.²¹³ Ook het Bredase hek zou nog uit de vijftiende eeuw kunnen dateren en moet dan zijn hergebruikt na de grote veranderingen in de kerk van de eerste helft van de zestiende eeuw. De situatie rond het laatveertiende-eeuwse grafmonument van Jan III van Polanen bestaat immers pas sinds ongeveer 1530. Het betrekkelijk eenvoudige hek kan echter ook toen door een Bredase smid in traditionele, dus nog gotische, vorm zijn gemaakt om het veel oudere graf in de nieuwe situatie te beschermen. In de negentiende en twintigste eeuw bevond dit hek zich in het midden van de kooromgang voor het graf van Frederik van Renesse (zie cat. 65) dat van omstreeks 1540 dateert.

JK

67

Het koorhek

Mechelen (spijlen), rond 1580
Breda (houtwerk), 1581

Totale breedte 8,90 m. geelkoperen spijlen hoogte 1,82 m

Oudste afbeeldingen

1865 (Kannenmans, foto) (afb. 3B en Breda's Museum, een niet in het album opgenomen versie)

Literatuur

Kalf (1912), 83; Voorloopige lijst (1931), 65

Restauraties

1935-136, 1956, 1997

Het koorhek (afb. 359-361), dat bestaat uit een natuurstenen borstwering met een open eikenhouten opbouw waarin een reeks van achtentwintig geelkoperen spijlen, is middenboven de centrale doorgang gedateerd '1581'. Dit jaartal is aangebracht in de lange balk die het hek aan de bovenzijde afsluit en die in feite als triomfbalk de beide oostelijke vieringpijlers met elkaar verbindt. Waarschijnlijk maakte deze balk eerder deel uit van het oksaal, evenals de nog laatgotische dubbele deur met eveneens gegoten geelkoperen spijlen in het midden (zie cat. 16). Na de beeldenstorm van 1566 werden deze deuren aangepast aan een gewijzigde situatie die ontstond door de sloop van het vijftiende-eeuwse oksaal; in 1581 zal in grote lijnen de huidige situatie tot stand zijn gekomen. Bovendien lijkt er een aantal negentiende- en vooral twintigste-eeuwse (1935-1936) aanvullingen en completering te zijn aangebracht in het houtwerk. Het tegenwoordige koorhek is dan ook het resultaat van drie fasen; de basis gevormd door restanten van het gotische oksaal, een ingrijpende wijziging tot het transparante koorhek in de jaren 1567/1581, en tenslotte de recentere restauraties.

359 Het koorhek (foto RDMZ, 2002).

Op de rustieke borstwering is een geprofileerde eikenhouten dekplaat gelegd, die de basis vormt voor rechthoekige pilasters, respectievelijk tegen de oostelijke viering-pijlers en terzijde van de centrale doorgang; deze gecanneleerde nagenoeg vierkante pijlers sluiten met lijstkapitelen aan op de lange triomfbalk, die omgewerkt is tot hoofdstel. Zeventien consoles, alternerend gecanneleerde voluten en triglyphen, zijn als op een fries tegen de west- en oostzijde van de triomfbalk bevestigd, steunen op een profiellijst en dragen de eveneens geprofileerde, ruim overstekende kroonlijst. In het aldus gevormde raamwerk aan weerszijden van de doorgang zijn twee groepen van elk veertien geelkoperen renaissancespijlen gevat.

Het Bredase koorhek met het renaissance geelgieterswerk vormt als afscheiding tussen koor en schip van de kerk een prestigieuze en kostbare opvolger van het volledig verdwenen gotische oksaal. Ook kapellen die gereserveerd waren voor bijzondere devoties, broederschappen of ambachtsgilden, werden wel door soortgelijke hekwerken afgesloten: een lage stenen of houten borstwering waarop een reeks van koperen spijlen die als het ware een kroonlijst dragen, maar in feite tussen balustrade en architraaf zijn ingeklemd. Van hetzelfde type maar volledig in hout uitgevoerd, zijn in de Bredase kerk de hekken die het Herenkoor en de doopkapel afsluiten (zie cat. 49 en 50). De gegoten spijlen te Breda volgen in principe-opbouw de gotische exemplaren, die in de centrale deuren van het hek bewaard bleven (zie cat. 16), maar tonen stilistisch wel degelijk dat ze ruim een eeuw later ontstonden: de basementen met de holle zijden, de vorm van de knopen, de balusters en de fantasiekapiteeltjes. In hoofd-vorm volgt het koorhek met het koperwerk het uitzonderlijk rijke exemplaar dat in 1509/1517 door Jan Fierens uit Mechelen werd gegoten voor de Sint-Bavo te Haarlem. Dit geelgieterswerk is in hoofdlijnen zeer rijk laatgotisch, al toont het in details al maniëristische elementen en renaissance-elementen.²¹⁴ De dubbele oksaaldeur van rond 1530 in de Sint-Joriskerk te Amersfoort is in de open bovenhelft voorzien van een geelkoperen hekwerk dat enerzijds bestaat uit zuiver renaissancebalusterzuilen, anderzijds, boven deze zuilen, traceerwerk vanuit de gotische traditie maar dan geheel in renaissancevormgeving.²¹⁵ De spijlen en het koorhek te Breda vormen een volgende fase in deze ontwikkeling.

De gegoten, nagedraaide, geschuurde en gepolijste geelkoperen spijlen zijn alle ongeveer 182 centimeter hoog met een zeshoekig basement van ruim 10 centimeter diameter. De spijlen zijn als antieke zuilen opgebouwd uit de hoofdelementen basement – zuil – kapiteel, waarbij al deze onderdelen op niet-antieke wijze zijn vormgegeven. De zuil bestaat uit een aaneenschakeling van balusters en knopen: zes knopen, afwisselend groot en klein, verdelen tussen het fantasiekapiteel en het basement het zuillichaam in vijf delen, die zich naar boven toe geleidelijk verjongen. Het onderste zuildeel is recht en enigszins conisch, de bovenste vormen tweemaal twee door de kleinere knopen gekoppelde balusters. Het rechte, onderste segment is bij elf van de veertien spijlen aan de noordzijde gedecoreerd met drie stel ingedraaide groeven; alle balusters zijn telkens net boven het midden geleed met één stel van opliggende ribbels. Het relatief hoge basement is zeshoekig met holle vlakken,

360 Detail van de deur van het koorhek (foto RDMZ, 2002).

361 Geelkoperen spijlen van het koorhek (foto RDMZ, 2002).

verjongt zich vrij sterk, met name in een halverwege aangebracht profiel, en sluit aan op de onderste knoop van de zuil. De bovenste knoop ondersteunt het kapiteeltje dat is opgebouwd uit een samenstel van omkrullende fantasiebladeren, waarop een zezijdige geprofileerde dekplaat rust. De spijlen zijn aan de onderzijde Romeins genummerd, corresponderende ingehakte cijfers zijn in het houtwerk aangebracht; niet alle spijlen staan op de aangegeven plaats. Een van de spijlen aan de noordzijde is volledig nieuw en vermoedelijk vervaardigd in het kader van de restauratie in de jaren 1935-1936; in het onderste, recht-conische zuildeel is deze met drie stel zeer geprononceerd ingedraaide groeven gedecoreerd. De overige zeventwintig spijlen zullen vervaardigd zijn omstreeks 1580 en zijn grotendeels nog origineel; wel zijn alle her en der gerepareerd met tinsoldeer, aan- en ingezette stukjes pijp en bussen, aangegoten stukjes en meer recent ook gelaste herstellingen.

Het restauratieverslag maakt melding van herstellingen aan het koorhek, zowel van het houtwerk als van de spijlen, in de jaren 1935-1936; in 1956 werden de koperen spijlen nogmaals gereviseerd.²¹⁶ Aan het eind van de recente restauratie, rond 1997, werden alle spijlen opnieuw uitgenomen, schoongemaakt en waar nodig hersteld, om weer te worden herplaatst, maar niet volgens de in koper en hout aangebrachte oude merktekens.

JK

68

Diverse fragmenten gebrandschilderd glas

Onbekende glasschilder(s), tweede helft 16de eeuw

Verblijfplaats

Paneel I van het schervenraam in het Herenkoor (ca. 53 x 58 cm) (afb. 273A)

Herkomst

Onbekend (waarschijnlijk in 1907 gevonden bij het openen van de nis achter het altaar in het Herenkoor) (zie ook cat.nr. 29)

A. Fragment hoofd met haarpartij

I-C1, afb. 362A

Gebrandschilderd glas, ca. 10 x 13 cm

B. Fragment decoratief patroon

I-E2, afb. 362B

Gebrandschilderd glas, ca. 6,5 x 11,5 cm

C. Fragment van een man met geheven arm en mand op het hoofd

I-A1, afb. 362C1 en 362C2

Gebrandschilderd glas, ca. 13 x 14 cm

D. Fragment van een architectonische omlijsting met opschrift, 1562

I-D/E1, afb. 362D1-362D3

Gebrandschilderd glas, ca. 16 x 16 cm

Opschrift: [...]nde Susanna bevrijdt/ [...]elck neemt waer sijne tijt/ 1562

E. Fragment van een cartouche met (huis?)merk: HB/S/W/W

I-C/D3, afb. 362E1 en 362E2

Gebrandschilderd glas, ca. 22 x 16 cm

F. Scherven van een heraldisch wapen

I-D4 (een deel van een harnas) en I-E3/4 (met dezelfde kleuren als D4, maar minder fijn geschilderd)

Gebrandschilderd glas, totaal ca. 18 x 15 cm

De overige fragmenten in paneel I zijn scherven met renaissanceornament, die gezien de stijl en de (kleinere) schaal niet zullen behoren tot de glazen van het Herenkoor.

GvW